

Базова методика до курсу «Практикум із загальної психології» (І.А. Степанюк)

Повна назва методу	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
Метод аналізу продуктів діяльності (праксиметричний метод)	<p>Goodwin, C. James <i>Research in Psychology: Methods and Design</i> / C. James Goodwin. – 6th ed. - p. 388</p> <p>Holsti O. R. <i>Content analysis for the social sciences and humanities</i> — Reading, Mass, etc., 1969. – 240 p.</p>	<p>Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект-Пресс, 2000. – С.37-39</p> <p>Артемьева О.А. Рекламная коммуникация как аффективно-когнитивное единство : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 : Ярославль, 2003. - 186 с.</p> <p>Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. – СПб.: Питер, 2001. – С. 45 - 47.</p> <p>Мартин Д. Психологические эксперименты. – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2002. – С. 40-43, 58.</p> <p>Лурия А.Р. Потерянный и возвращенный мир (история одного ранения). - Издательство Московского университета, 1971. - 128 с.</p>

Історія виникнення

Ще за античних часів вчених цікавили продукти психічної діяльності людини. Аристотель одним із ефективних методів пізнання людини вважав метод аналізу продуктів її діяльності. Тезою, що відображає думку вченого, є вислів американського психолога Дж.Б. Уотсон: «Досить вивчати те, про що думає людина, давайте вивчати те, що людина робить!».

В.М. Дружинін зазначає, що в американській науковій літературі широко вживаним є термін «архівний метод», «архівне дослідження» (англ. «archival research»), яке позначає дослідження, що ставить на меті проаналізувати зібрану в документах інформацію. Натомість у вітчизняній науковій літературі для позначення цього методу використовують інший термін – «аналіз продуктів діяльності», або «праксиметричний метод». Однак поняття «архівного методу» не є тотожним поняттю «аналіз продуктів діяльності», оскільки не всі архівні дослідження передбачають використання праксиметричного методу.

У психології метод аналізу продуктів діяльності використовують з метою визначення поведінки, актуального стану клієнта через аналіз його щоденникових записів, продуктів творчої, учбової діяльності і т.д.

Прикладами використання архівного методу у своїх працях є дослідження, які

проводили У. Томас та Ф. Знанецький (1908-1920 рр.) у соціальній психології та О. Лурія в нейропсихології (1971 р.). Останнього вважають засновником праксиметричного методу в психології.

Вперше в соціальній психології метод аналізу документів застосовувався як основний метод дослідження У. Томасом і Ф. Знанецьким при вивченні феномена соціальної установки (1908 р.). У книзі «Польські селяни в Європі та Америці» (англ. «The Polish Peasant in Europe and America») вчені досліджували процеси міграції та соціальної адаптації як і тих поляків, які переїхали в США, так і тих, які залишилися в Польщі. Якісний і кількісний аналіз особистих документів поляків (листів, щоденників, автобіографій) показав, що конфлікти та соціальна дезінтеграція особистості виникає у тих випадках, коли оцінка людиною змісту подій та ситуацій не співпадає із цінностями та оцінкою змісту ситуації та подій, яку дає група.

У нейропсихології О.Р. Лурія у своїй книзі «Втрачений і повернений світ (історія одного поранення)» (1971 р.) досліджував щоденникові записи та малюнки чоловіка, який отримав травму лівої півкулі головного мозку. Вченого цікавили особливості процесу реабілітації хворого після перенесеної травми.

Ще одним із яскравим прикладом використання архівного методу є масштабне дослідження, яке провели у США американці Мартін Дейл та Марго Уілсон (англ. Daly and Wilson) в 1988 р. Дослідники аналізували поліцейські звіти про вбивства з метою вивчення мотивів скоєння людиною злочину. Результати архівного дослідження оформили у книзі «Вбивство» («Homicide»).

Зокрема, цікавим для аналізу є дослідження, про яке згадує Дж. Гудвін у своїй книзі «Дослідження в психології: методи і планування». Дослідники Бренжет і Боум (англ. Branjets & Bouma) вивчали малюнки пацієнтів, у яких спостерігалася хвороба Альцгеймера. В результаті контент-аналізу малюнків дослідники зробили висновок про зв'язок проєктованих пацієнтами сюжетів малюнків зі ступенем їх психічної деградації у порівнянні зі здоровими людьми.

У сучасній психології метод аналізу продуктів діяльності частіше виступає як допоміжний метод у дослідженні психічних явищ та процесів. В залежності від мети та способів збору інформації виділяють такі види праксиметричного методу: біографічний, контент-аналіз та проєктивний.

Сфера застосування

Метод аналізу продуктів діяльності Б.Г. Ананьєв відносить до групи емпіричних методів, який найчастіше використовують як допоміжний метод збирання інформації під час вивчення матеріалізованих результатів психічної діяльності людини — архівних матеріалів, щоденників, креслень, малюнків, виготовлених предметів тощо.

Навряд чи можна не погодитися з думкою, що праксиметричний метод використовують фахівці майже кожної галузі. Зокрема, біографічний метод широко використовується в психології творчості, психології особистості та історії психології. В основі методу лежить аналіз життя однієї людини або групи людей. Контент-аналіз — одна із найбільш стандартизованих технік оцінки продуктів діяльності, в ході якої дослідник виділяє одиниці оцінки змісту та квантифікує отримані дані. Найчастіше цей метод використовують політичні та соціальні психологи, а також фахівці інших галузей —

менеджери, маркетологи, соціологи, політологи, історики. Проективний метод застосовують у клінічній психології, патопсихології, психології творчості, психології особистості.

Опис процедури аналізу продуктів діяльності

В основі методу аналізу продуктів діяльності лежать механізми процесу розуміння тексту, тобто інтерпретації дослідником інформації, що аналізується в документі. Дж. Гудвін зазначає, що одна із найбільш стандартизованих та розповсюджених процедур аналізу продуктів діяльності є процедура контент-аналізу. Контент-аналіз, за його визначенням, це «систематичне вивчення матеріалу, в ході якого якісна інформація аналізується за визначеними категоріями».

В.М. Дружинін пов'язує розробку процедури контент-аналізу з іменами таких дослідників як Г. Лассуелла, Ч. Осгуд та Б. Берельсон.

Г.М. Андрєєва та Н.М. Богомолова виділяють такі етапи контент-аналізу:

1. виділення одиниць аналізу (якісних або кількісних);
2. складання кодувальної інструкції;
3. пілотажне кодування тексту;
4. кодування всього масиву досліджуваних текстів і розрахунок кількісного співвідношення одиниць аналізу в тексті;
5. інтерпретація отриманих даних.

Стандартними одиницями оцінки інформації, яка аналізується, можуть виступати якісні та кількісні одиниці аналізу.

Серед якісних одиниць аналізу виділяють слово (термін, символ), судження або завершена думка, тема, персонаж, автор та узагальнене (цілісне) повідомлення). Наприклад, Г. Лассуел як значеннєві одиниці аналізу інформації (текстів) про політичну виборчу кампанію (програми, заклики, публікації в пресі, листівки) аналізував події, суб'єкти подій (політичні лідери, партії, офіційні особи, виборці), їхнє відношення до подій (проти, не вигідно, погано), інтереси, позиції, програми, мети й способи їхнього досягнення, установки, ціннісні орієнтації, ділові й особисті якості кандидатів. Таким чином дослідник застосовував чотирьохмірну схему аналізу тексту газет: за себе (pro-x), проти себе (contra-x), за супротивника (pro-y), проти супротивника (contra-y).

До кількісних одиниць аналізу відносять: одиниці контексту – частини тексту (пропозиція, відповідь на питання, абзац тексту), у яких виражається частота та обсяг вживання категорій; одиниці рахунку й обсягу – просторові, частотні, тимчасові характеристики представленості в тексті значеннєвих одиниць аналізу.

Виділяють такі способи обробки даних в ході використання методу контент-аналіз:

- простий – реєстрація частоти появи тих чи інших оцінок в різних текстах. Таким чином аналізують частоту та динаміку – «коефіцієнти нестійкості» оцінок;
- складний – побудова матриць спільних проявів одиниць в текстах. При цьому, наприклад, реєструється частота незалежної появи оцінок А та В у різних текстах. Вираховується умовна (теоретична) ймовірність спільної появи, яка визначається за формулою: $P(AB) = P(A) \times P(B)$. Далі реєструється частота появи двох одиниць в одному тексті. Співвідношення емпіричної частоти одночасної появи двох оцінок в одному тексті з теоретично (умовною) ймовірністю їх співпадіння дає можливість

зробити висновок про випадковість або не випадковість появи одиниць, що аналізуються в текстах.

Особливості застосування

Узагальнюючи різновиди методу аналізу продуктів діяльності, можна виділити їх основні переваги та недоліки у використанні.

До переваг методу відносять:

- відкритий доступ до архівних записів широкому загалу людей, однак інколи це може стати і недоліком;
- економія часових ресурсів на проведення дослідження та збір матеріалів;
- можливість вивчення унікальних індивідуальних випадків та моделей поведінки (наприклад, особливості творчості відомих письменників, акторів, діяльність політичних діячів і т.д.);
- зафіксованість в часі архівної інформації, яка не піддається реактивності дійсності (наприклад, вивчення особливостей перебігу посттравматичного стресового розладу у жертв авткатастроф).

До недоліків методу відносять:

- недоступність архівних матеріалів через їх надмірну цінність;
- відсутність можливості маніпулювання дослідником однією із незалежних змінних, в результаті чого архівне дослідження, як і є кореляційне, дозволяє встановити лише зв'язок між двома явищами, а не виявити причину;
- ризик викривлення результатів дослідження внаслідок ефекту Пігмаліона (наприклад, експериментатор може відібрати лише ту інформацію, яка підтверджує гіпотезу);
- порушення процедури збору інформації (наприклад, пропуски інформації, не репрезентативність вибірки тощо);
- труднощі статистичної обробки отриманих даних внаслідок їх різноманітності (збір даних міг відбуватися у різний спосіб за різними процедурами, що спричиняє труднощі при його систематизації та аналізі).